

Вера Б. Чолаковић¹
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

О ГОРАЖДАНСКИМ СТАРОСТАВНИМ КЊИГАМА

Самарцић, Биљана (2019), *Староставне горажданске књиге. Ортографија и језик књига Горажданске штампарије*, Београд – Бања Лука: ИК „Филип Вишњић” – СПКД Просвјета, стр. 423, илустр.

У културно-историјском и националном смислу, у току 2019. године обиљежена су два, за Србе, важна јубилеја – 800 година аутокефалности Српске православне цркве и 500 година од оснивања Горажданске штампарије, прве штампарије на подручју Босне и Херцеговине у окриљу породице Љубавић. Године 2019. објављена је и монографија *Староставне горажданске књиге: Ортографија и језик књига Горажданске штампарије*, која је на најбољи начин приближила савременом добу значај Горажданске штампарије и употпунила обиљежавање другог поменутог јубилеја.

Технички перфектно одрађена, богато и квалитетно илустрована монографија *Староставне горажданске књиге* донијела је издавачима Повељу успеха на 64. Међународном београдском сајму књига.

У књизи се могу издвојити двије тематске цјелине, прва о културно-историјским питањима у вријеме појаве Горажданске штампарије (поглавља I–II, стр. 13–129) и друга ортографско-језичка, уже научна (поглавља III–VII, од 131. стране). *Староставне горажданске књиге*, својим првим тематским дијелом, као и богатим илустрацијама, приближавају широј читалачкој публици улогу и значај Горажданске штампарије.

Од појаве Гутенбергове штампарије, односно прве њене штампане књиге, тзв. *Библије од 42 реда* (1452–1455), почело је формирање штампарија и ширење штампаних књига у Европи, а тај талас је до српског народа стигао након четири деценије, када се јавља прва српска штампарија на Ободу на Цетињу и у њој прва српска штампана књига *Осмогласник* (1494). У даљем развојном току штампарства код Срба требало је да прође, на шта Б. Самарцић скреће пажњу, скоро четврт вијека, па да се појаве двије штампарије, и то штампарија

¹vera.colakovic@ff.unibl.org

Божидара Вуковића у Венецији и штампарија Божидара Љубавића Горажданина у Сопотници код Горажда. Од појаве Горажданске штампарије, чије је дјеловање било ограничено на релативно кратак период, па све до половине 19. вијека, нема штампарске дјелатности у Босни и Херцеговини јер у османском периоду нису биле погодне прилике за штампање књига, посебно не оних с хришћанском тематиком.

Као што су писане књиге примарно богослужбеног карактера најчешће настајале у оквиру манастирских преписивачких радионица и центара, тако је и Горажданска штампарија дјеловала у Храму Светог великомученика Георгија у Сопотници, задужбини Стефана Вукчића Косаче. Б. Самарцић указује на покретачку иницијативу Божидара Љубавића, по занимању трговца, за оснивање штампарије, објашњавајући географско-стратешки положај Горажда у то вријеме као чворишта путева (в. 89–90), али повезујући то и с другим родољубивим мотивима једног Горажданина, који синове Ђурђа и Теодора, од којих је други свештеномонах, шаље у Венецију да изуче занат, набаве штампарску пресу и започну штампарство. Ђурађ и Теодор нису преузели готове моделе, него су радили на изради слова, и то према узору на српску рукописну ћирилицу уставног типа. По истом узору су штампана иницијална слова у књигама Горажданске штампарије, а ренесансни утицај је незнатан према мишљењу аутора монографије (54). Поред графемског модела, својом тематиком, која је духовног карактера, књиге Горажданске штампарије ослањају се на „српску рукописну традицију” (54), па су из ове штампарије изњедрене књиге: *Служабник* (1519), *Псалтир са последовањем* (1521) и *Молитвеник* (1523). Све три књиге имају поговоре, а управо у њима се огледају оригиналне редакцијске интервенције и оригинално књижевно стремљење, и то свештеномонаха Теодора Љубавића. У *Служабнику*, кроз придодати дио *Мољеније Ђурђа Љубавића*, показани су „дубоко субјективни и лирски надахнути елементи” (118), а у *Псалтиру* одштампан је „састав” о паду Београда и пустошењу Срема, чиме се такође унеколико изашло из типског садржаја. Књиге Горажданске штампарије графички су украшене заставицама и ликовима светаца, а штампане су двобојно – црном и црвеном бојом.

Монографија *Староставне горажданске књиге: Ортографија и језик књига Горажданске штампарије* доноси резултате и закључке ортографско-језичких испитивања све три књиге Горажданске штампарије, а кроз то доприноси дијахроном проучавању српског језика у периоду српскословенске епохе. Као што приличи систематичном истраживању, у поглављу под насловом *Ортографска анализа* (131–167) прво су приказана релевантна правописна обиљежја, а

потом слиједи поглавља о језичким особинама: *Фонетске и фонолошке одлике* (169–211), *Морфолошке одлике* (213–314), *Из синтаксе* (315–357), да би се монографија завршила, последије *Закључка* (359–370), уобичајеним цјелинама (напомене, регистар имена и сл.).

На ортографском плану анализом су обухваћена важна питања обиљежавања секвенци /ја/, /је/, /ју/, /јо/, као и /ља/, /ња/, /ље/, /ње/, /љу/, такође и обиљежавање фонема /ћ/ и /ђ/, дакле, управо она правописна питања гдје, насупротив постојећим вокалским реализацијама, нема јединственог графемског рјешења. Истраживање је показало да ортографију књига Горажданске штампарије одликује напредна употреба особености рашке и ресавске правописне школе.

Фонетско-фонолошка истраживања највећим дијелом заснована су на статусу и судбини полугласника у истраживаном корпусу и проблематици гласовне вриједности вокала *јат* (ћ), а поред тога анализом су обухваћени вокално *л* и консонантски систем с консонантским алтернацијама. Истраживање је показало да није честа вокализација полугласника у јакој позицији, што представља чување ћирилометодијевске традиције, а од рефлекса вокала *јат* забиљежено је спорадично /е/.

Како је у питању сакрални текст и српскословенски језички израз из 16. вијека, уплив народних говорних елемената на морфолошком и синтаксичком нивоу је сужен, што је истраживање Б. Самарцић и потврдило. На морфолошком нивоу истражене су именске ријечи, као и глаголски систем с партиципима. Аутор монографије проналази иновативне језичке црте и код именских ријечи и код глагола. Неке од њих су, на примјер, у случајевима приближавања непродуктивних деклинационих типова (ћ, ї) продуктивним (ѿ) у одређеним падежима, затим код консонантских деклинација именица. Књиге Горажданске штампарије, како је показала Б. Самарцић, доносе језичку иновацију и у погледу потискивања неодређеног придјевског вида одређеним. Иновације у конјугацији забиљежене су у 1. лицу једнине презента ширењем атематског наставка (-мь), као и у 3. лицу једнине и множине презента (губљење финалног -тъ).

На синтаксичком нивоу предмет анализе била је синтаксичка употреба падежа, при чему је посебна пажња посвећена, с разлогом, генитиву, и то посесивном и словенском генитиву, као и приједлошком и бесприједлошком генитиву. Синтаксичка анализа у овој монографији обухватила је и старосрпску зависну реченицу, и то: узрочну, условну, поредбену, намјерну и односну. По-

казало се да је на овом плану језик нормиран, те да „народни српски језик није системски утицао на синтаксичку слику српскословенског језика” (357).

На крају, морамо констатовати да су Љубавићи показали спремност да технички напредак у Европи свог времена донесу у завичај, везујући се за бого-службене књиге како би брже, у односу на рукописне, стигле до своје намјене. Данас су дио културне баштине и свједочанство о живој употреби ћиличног писма и српскословенског језичког израза у 16. вијеку на подручју Босне и Херцеговине. Два савремена издања ваљано су скренула пажњу на немали значај староставних књига штампарије из Сопотнице код Горажда. Прво од њих, фототипско издање књига Горажданске штампарије објављено је 2008. године, а настало је у оквиру пројекта *Горажданска штампарија 1519–1523*, а друго, новије, јесте монографија *Староставне горажданске књиге: Ортографија и језик књига Горажданске штампарије* Биљане Самарцић.